

PROFESOR FRANC JESENKO

V muzejski zbirki naših rojakov je prikazana cela vrsta prosvetnih delavcev, znanstvenikov in umetnikov, ki so delovali doma in v tujini, doprinesli svoj delež k rasti kulture ter povečali naš sloves. Malo pa je med njimi takih, ki bi napravili tako pestro življenjsko pot kakor profesor Franc Jesenko.

Izšel je iz stare loške rodbine ključavničarskih mojstrov, ki so imeli nekaj sto let delavnico v Karlovcu, sedaj Kopališka ulica št. 9. Izpod njihovih rok je prišel marsikateri železni izdelek, ki še sedaj krasi naše mesto. Tudi njegov oče je bil še ključavničar, zadnji tega poklica, kakor je bil sin profesor zadnji Jesenkovega priimka. Njegova mati Uršula, roj. Peternel, ki jo je preživel samo za dve leti in jo obsipal z vso sinovsko ljubeznijo, je bila iz kovaške Smetišnikove rodbine. Kovačijo so imeli v fužini na Studencu, dom pa ob puštalskem mostu v sedanjem Jegorovem predmestju št. 19 (sedaj Bodlarjeva hiša). Ker je bila najstarejša med brati in sestrami in je bila njena mati zaradi revme že od svojega 30. leta priklenjena na posteljo, je opravljala velik del gospodinjskih in materinskih poslov, vodila očetu korespondenco in hodila po semnjih prodajat kovaške izdelke, čeprav je komaj odrasla otroškim letom. Neki očetov poslovni znanec iz Vojvodine jo je zasnubil za svojega sina, ker je iz dopisov spoznal njeno nadarjenost in redoljubnost, a brez uspeha. Ključavničar Franc Jesenko, ki je bil dvakrat starejši od nje, je bil na semnjih vedno v njeni družbi, ji pomagal postavljati stojnico in ji bil rad na uslugo. Urša, ki se ji je Jesenkova rodbina zdela zelo imenitna in je poznala strogost njegove matere, mu je nekoč rekla: »Le katera bo dosti dobra za Jesenkovo hišo?« — »Kaj pa, če bi bila prav ti,« ji je ta odvrnil. Naslednje leto so jo prišli res zasnubit. Smetišnikovi so se nekaj časa branili, češ da je ne morejo pogrešati ne pri gospodinjstvu ne pri obrti, potem so pa le privolili v možitev. Po snubitvi je prišel žemn neko nedeljo prosit, naj jo pustijo, da bosta šla skupaj gledat, kako gradijo mimo Loke železnico. Pa ga je oče Smetišnik vprašal: »Ali nimata nobene druge poti, meni ni ta železnica prav nič všeč.« Ko se je primožila k Jesenkovem, jo je tašča večkrat poučevala, kako je treba storiti to in ono in kako se vesti, ter ji s tem kazala, da je prišla v imenitnejšo rodbino. Z možem sta se pa zelo dobro razumela in ga tudi pred materjo ni bilo sram pokazati, kako jo ima rad. Njeni najmlajši bratci in sestrice so jo doma zelo pogrešali in jo hodili nagovarjat, naj se vrne k njim. Starejša dva brata, ki sta bila kovača, sta kmalu odšla od doma. Eden od njiju je postal dvorni kovač v Schönbrunnu.

Prvorojeni sin je dobil po očetu ime Franc. Ta je umrl, ko je bil star štiri leta. Dober mesec nato se je rodil 14. marca 1875 tretji otrok, ki so mu spet dali očetovo ime Franc. V loški šoli se je izkazal kot zelo nadarjen učenec

in oče ga je po nasvetu učitelja dal v gimnazijo v Ljubljano. Stanoval je pri teti Špeli s Sekalša (Stara Loka št. 5), ki je imela gostilno pri Figovcu. Zelo je pazil, da je bil vedno čedno oblečen. Pravil je, da je imel sukno iz istega blaga kot njegov profesor in ga ta zaradi tega ni maral ter mu dal popravni izpit. Ko je bil v šesti šoli, mu je umrl oče za pljučnico in pustil osem otrok. Od tedaj se je Jesenko sam preživljal z inštrukcijami ter še podpiral mater in sestro Tončko, da je dokončala državno učiteljsišče v Ljubljani. Ob potresu leta 1895 je bil v osmi šoli. V skrbi za domače je prišel peš iz Ljubljane in jih našel pri sosedu Kuferšmidu, kjer so imeli varno zavetje v lesenem srednjem delu stavbe.

Po opravljeni maturi leta 1895 se je odpravil na Dunaj študirat naravoslovje. Preživljal se je z inštrukcijami. Med drugim je učil tudi sina pisatelja Stritarja v Aspangu. Stritar je želel, da bi se sin naučil slovenščine. Toda ta je bil popolnoma nemško usmerjen. Bil je mnenja, da se slovenščine ni vredno učiti, ker so Slovenci premajhen narod, nemški narod je pa velik. Ko ga je Jesenko vprašal, ali ga nič ne mika, da bi bral, kar je oče napisal, je odvrnil, da prav nič. Jesenko ga je pripeljal tudi v Loko na počitnice. V Karlovcu so rekli o Stritarjevem sinu, da je napravljen »kot afna«. Kot naprednjak se je Jesenko vključil v Akademsko društvo »Triglav« in postal že prvo leto društveni odbornik. Po absolutoriju je služil vojake kot enoletni prostovoljec 27. regimenta. Dne 9. julija 1900 je bil promoviran za doktorja filozofije na podlagi disertacije »Beziehungen zwischen der Lichtintensität und dem anatomischen Baue assimilierender Pflanzenorgane« (Odnosi med jakostjo svetlobe in anatomsko zgradbo asimilirajočih rastlinskih organov). Rektor je bil takrat prav njegov profesor dr. Julij Wiesner, ki je predaval o anatomiji in fiziologiji rastiin, dekan filozofske fakultete pa dr. Karol Grobben, profesor zoologije. Za promotorja je bil dr. Leopold Schröder, profesor indijske filologije. Diplomski izpit je dr. Jesenko napravil leta 1903 in bil s tem usposobljen za poučevanje botanike, zoologije, mineralogije in kemije.

Leta 1901 je bil mladi dr. Jesenko prefekt in vzgojitelj perzijskih princev v Thesianumu na Dunaju. Od leta 1902 do 1908 je bil vzgojitelj sinov grofa Merveldta v Bêlohradu na Češkem in v družini Stagni v Aleksandriji. S temi bogataši je prepotoval skoraj vso Evropo. Na potovanjih je izpopolnil svoje jezikovno znanje, tako da je govoril in pisal nemško, švedsko, francosko, italijansko in češko ter razumel rusko, angleško in norveško. Na pobudo dunajskega botaničnega inštituta je proučeval rastlinstvo Nilove doline in puščavske Arabije ter napisal razpravo »Wüstenflora der Arabia Petraea« (Puščavsko rastlinstvo skalnate Arabije). Iz Egipta je prinesel svoji mami v Karlovec opico Fatimo. Spala je v košarici za pečjo nasproti njene postelje in vsako jutro pričakovala, kdaj se bo mati zbudila in jo poklicala k sebi.

Jeseni 1908 se je vrnil na Dunaj in dobil mesto asistenta-demonstratorja na rastlinogojski postaji visoke šole za poljedelstvo. Leta 1913 je bil habilitiran kot docent za rastlinogojstvo in vrtnarstvo. V tem času se je znanstveno zelo dvignil in se posvetil predvsem študiju o rastlinski fiziologiji. Več mesecev je delal tudi v inštitutu Vilmorin v Parizu ter v inštitutih v Upsali in v Stockholmu. V tem času je napisal študije: »Versuche über die Turgeszenzdauer abgeschnittener Pflanzensprosse« (Poskusi o trajanju turgescence v odrezanih rastlinskih poganjkih), »Einige neue Verfahren die Ruheperiode der Holzgewächse abzukürzen« (Nekateri novi načini za skrajšanje dobe mirovanja pri lesnatih rastlinah), »Über das Austreiben im Sommer entblätterter Bäume

und Sträucher« (O poganjanju dreves in grmov, ki jim je bilo poleti odvzeto listje) in »Frühtreiben durch Injection, Stich und Alkoholbad« (Siljenje z injekcijami, vbodi in alkoholom). Ta poročila o svojih poskusih je priobčil v Österreichische botanische Zeitschrift in v Berichte der deutschen botanischen Gesellschaft — v letnikih 1910, 1911, 1912 in 1913. Posebno se je poglobljal v genetiko, ki je bila takrat šele na začetku razvoja. Zanimal se je predvsem za vprašanja o dedovanju pri rastlinskih križancih, ki ga je proučeval na osnovi lastnega praktičnega dela. Več let je križal pšenico in rž, tako da je cvetni prah ene rastline prenašal na brazde druge, ki ji je pred godnostjo odstranil lastne prašnike in jo zavaroval pred opravevanjem po vetru. Tako je dosegel, da sta se križala dva rastlinska rodova in dala plodno potomstvo. O vsem tem delu, o uspehih je pisal natančne podatke, beležil izvor semen, sestavljal rodovnik in zasledoval nadaljnje razmnoževanje križancev. Vzgojil je križanca, ki je bil po zrnatosti podoben rži, po zrnih pa pšenici. Dokazal je, da tudi križanci med rastlinskimi rodovi niso stalni in se njihove lastnosti v naslednjih generacijah razhajajo, kakor je to splošno ugotovil Gregor Mendel. O svojih ugotovitvah je napisal študiji: »Sur un hybride fertile entre Triticum sativum et Secale cereale« (O plodnem križancu med pšenico in ržjo) ter »Über Getreidespeziesbastarde« (O križancih žitnih vrst). Prva študija je bila objavljena v publikacijah IV. mednarodne konference za genetiko v Parizu leta 1911, druga v Zeitschrift für induktive Abstammungs- und Vererbungslehre 1913. V reviji Urania je leta 1912 objavil študijo »Mendelismus«.

Prof. Franc Jesenko

V tem času je bil profesor Jesenko že poročen in je imel na Dunaju lepo stanovanje. Svojo ženo Eleno Hasselblad, Švedinjo iz Stockholma, je spoznal v Lausanne v Švici, kjer je bival s svojimi bogatimi gojenci in zaradi znanja švedščine prišel tudi v družbo Švedov. Tudi ona je bila iz bogate družine. Nevesti na ljubo je pred poroko leta 1907 prestopil v evangelijsko cerkev augsburške izpovedi. Poročila sta se v Salzburgu. Po nekaj letih je prišlo do nesoglasja med njima, ker je imela žena pač vse drugačne navade in zahteve kot on. Njegova mati mu je večkrat rekla: »Saj si dosti študiran in bi lahko vedel, da je Kranjec samo za Kranjico.« Ko je žena odšla domov na Švedsko, sta si vendar še dopisovala. Jesenko je leta 1914 spet izstopil iz evangelijske cerkve.

V prvi svetovni vojni je bil že v avgustu 1914 vpoklican in je služil kot častnik do decembra 1918. Prve mesece je predsedel v garnizonskem zaporu in bil v sodni preiskavi, ker je bil obdolžen rusofilstva. Pozneje je bil na ruski fronti hudo ranjen. Ko so sanitejci odnašali ranjence, so mislili, da je mrtev.

Ostal je med mrtveci, ki so jih že začeli pokopavati. Takrat ga je našel njegov vojaški sluga in jih preprosil, da so ga preiskali in odpremili v bolnišnico. Imel je počeno lobanjo in se je zavedel šele čez več dni, a se nekaj časa ni ničesar spominjal. Bil je tudi v ruskem ujetništvu, a so ga Rusi kot častnika vrnili v zamenjavo za svoje oficirje. Po vojni je bil odpuščen v neaktivno stanje, jugoslovanska armada mu je priznala čin rezervnega pehotnega kapetana I. razreda.

Jeseni 1919 je bil Jesenko imenovan za honorarnega privatnega docenta na univerzi v Zagrebu in je predaval o fiziologiji rastlin s posebnim pogledom na genetiko. V začetku naslednjega leta je bil že izvoljen za rednega profesorja botanike. Takoj ga je pritegnila tudi novo ustanovljena ljubljanska univerza. Tako je že leta 1920 prihajal iz Zagreba v Ljubljano, urejeval botanični inštitut, predaval anatomijo in fiziologijo rastlin in pri vajah uvajal prve študente v praktično botanično delo. Pred začetkom naslednjega šolskega leta 1921/22 je postal redni profesor botanike na univerzi v Ljubljani in se zahvalil za profesuro v Zagrebu. Jeseni 1923 je bil imenovan še za honorarnega predavatelja na tehniški fakulteti, kjer je predaval o surovinah in tehniški mikroskopiji. Prvo leto, ko je še predaval v Zagrebu in v Ljubljani, je premagoval velike težave z iskanjem slovenskih izrazov za razne pojme iz anatomije in fiziologije. Pri predavanjih se je naslanjal na dela svojega dunajskega profesorja Wiesnerja in se je ukvarjal z mislijo, da bi njegov učbenik prevedel v slovenščino. Nadaljeval je svoje delo s križanjem žitaric in imel v ta namen na razpolago del zemljišča v Šiški. Žal ga je druga zaposlitev ovirala, da se ni mogel popolnoma posvetiti poskusom, ki terjajo redno skrb, da se ne zamudi noben rok cvetenja in dozoritve. Delo, ki je obetalo praktično pomemben uspeh, je zaradi tega zastalo. Študentje, ki smo delali prve diplomske naloge pri profesorju Jesenku, smo vsi obdelovali njegove križance, predvsem z anatomskega vidika.

Še vedno se je ukvarjal z gojenjem rastlin, podobno kakor svoj čas na Dunaju, in je leta 1929 objavil v zborniku *Berichte der deutschen botanischen Gesellschaft* razpravo »Proleptische Entfaltung nächstjähriger Triebe in korrelativer Beziehung zur Belichtung der Knospen« (Prezgodnji razvoj poganjkov, ki bi se razvili šele prihodnje leto, v medsebojnem odnosu z osvetljevanjem popkov).

Na svojih potovanjih po Evropi je videl več narodnih parkov in spoznal njihov pomen za znanost, posebno za botaniko. Ko je prišel v Ljubljano, se je hitro navdušil ob zamisli, da bi ohranili del nepopačene gorske pokrajine v dolini Triglavskih jezer. Leta 1924 smo nekateri njegovi dijaki pod njegovim vodstvom in ob spremljevanju zastopnikov gozdne uprave in Slovenskega planinskega društva označili meje predvidenega Triglavskega narodnega parka od Komarče proti Hribaricam. S tem v zvezi je profesor Jesenko napisal članek »Triglavski narodni park« v *Jutru* 1926, št. 122.

Profesor Jesenko je v prvih letih po vojni še imel ženo na Švedskem, a njegov zakon je bil popolnoma razdrt. Kmalu po vojni je prišla žena v Loko in odbrala nekaj oprave, ki so jo med vojno pripeljali z Dunaja in spravili na Sekalšu. Leta 1923 je prišla k možu v Ljubljano zaradi ločitve. Jesenko ji je prepustil za tisti čas svoje stanovanje na Resljevi cesti in uredil vse za ločitev. Ko je šel za nekaj dni službeno iz Ljubljane, je žena uporabila priložnost, odposlala vse vrednejše kose pohištva iz njegovega stanovanja na Švedsko in odpotovala s svojim prijateljem Švedom, ki jo je spremljal in ji

pomagal. Deželno sodišče je zakon razvezalo leta 1924 in je razsodba postala pravno močna, ko je bil priziv branilca zakonskih vezi zavržen. Jesenko je živel odslej samsko življenje, po toliko letih tavanja po svetu spet ves navezan na svojo domovino.

Profesor Jesenko je bil mehek, čustven človek. V botanični stroki ni iskal samo življenjskih zakonitosti, ampak tudi lepoto. Zelo rad je prepeval. V dijaških letih je pel in igral pri loški čitalnici. Ko se je pozneje vračal domov, se je vedno pridružil loškim pevcem, če je bila le kaka priložnost. Bil je tudi navdušen smučar. Že v letih po prvi svetovni vojni, ko so bili pri nas smučarji še redki, je hodil iz Ljubljane v gore na smučanje. Smučal je že v tistih časih, ko je bil s svojimi bogatimi gojenci na Švedskem in v Švici.

Veliko ljubezen je izkazoval Jesenko svoji materi Urši. Ko je diplomiral, jo je povabil na Dunaj, ji kupil črno svileno obleko in klobuk ter jo vodil po galerijah, muzejih, gledališčih in na izlete v okolico. Potem sta skupaj potovala in ji je razkazal razna mesta v Avstriji in v Italiji. Z velikim razumevanjem je skrbel tudi za ostalo svojo rodbino, posebno pa za družino sestre Tončke, poročene z umetnostnim zgodovinarjem Antejem Gabrom. Sestri Johani je plačal vozino v Ameriko; ta je vzela

Jesenkova rojstna hiša v Škofji Loki, Kopališka ulica št. 9.
(Foto Fr. Planina.)

potem še najmlajšo sestro k sebi. Nečakinjo Marjano, hčerko sestre Marije, je vzel k sebi na Dunaj, da je obiskovala umetno-obrtno šolo. Jesenkova žena Elen jo je potem zvabila na Švedsko, da živi sedaj v Stockholmu kot Mariana por. Schröder in ima delavnico za popravljanje preprog in drugih umetnin. Ko je bil svak Ante Gaber, ki je bil pred vojno kustos muzeja v Beogradu, ob izbruhu prve svetovne vojne s svojo družino interniran kot avstrijski državljani v notranjost Srbije, v Aleksinac, je Jesenko toliko časa iskal zveze, da jih je obiskal odposlanec Rdečega križa in jim pomagal.

Kljub temu, da je obredel toliko sveta, je ostal Jesenko zelo navezan na svoje rojstno mesto. Ob vsaki priložnosti je prihajal v Loko in se zanimal zanjo. Cenil jo je kot zgodovinsko mesto s posebnimi tradicijami, dobro je poznal tudi njeno lepo okolico. Ko sem se mu leta 1923 prijavil za kolokvij iz botanike, mi je dejal, da me bo v Loki poklical k sebi. In res sva potem to opravila v njegovi preprosti sobici v Karlovcu. Mislim, da je bil to edini univerzitetni izpit, ki je bil opravljen v Loki. Po kolokviju sva še posedela in govorila o mestu. Tedaj je vzel iz omare velik ključ in mi s ponosom razložil, da ga je izdelal eden njegovih prednikov ter da je bil do smrti njegovega očeta obešen nad vrati kot ključavničarski izvesek. Zdaj je vdolan v vdolbino na njegovem nagrobniku.

Rad je imel svoje študente. Ko smo neki pustni torek popoldne imeli svojo zabavo v delovni sobi botaničnega inštituta in nismo prav nič pri-

čakovali, da bo na tak dan prišel v inštitut, posebno še, ker je močno snežilo, je nenadoma vstopil, pa ni nič rekel, ampak se nam pridružil in se veselil z nami. Tudi na ekskurzijah je po opravljenem delu rad posedel s študenti v kaki kmečki gostilni.

Meseca julija 1932 je šel k svojim študentom, ki so taborili in proučevali floro v dolini Triglavskih jezer. Na poti čez Komarčo se je ponesrečil. Nihče ne ve, ali se je sklonil za kako rastlino in ga je pri tem nahrbtnik potegnil navzdol ali ga je prijela hipna omotica, ker tisti dan ni imel opoldanskega počitka, ki ga je bil vajen. V njegovi bližini so našli odtrgan cvet. Profesorja Jesenka so nezavestnega prinesli do Zlatoroga. Zavedel se je šele v bolnišnici v Ljubljani, imel je zlomljeno hrbtenico. Tri dni nato — 14. julija 1932 — je umrl. Izpolnili so mu željo, ki jo je večkrat izrazil, naj bodo vsi Jesenki pokopani še na starem pokopališču pri Fari. Tam je dal že dve leti prej, ko mu je umrla mati Urša, postaviti spomenik po načrtu profesorja Plečnika. Kostí svojega očeta je dal že prej prenesti v ta grob. Nemirni popotnik je našel svoj mir. Starinski ključ, ki je bil njegovim prednikom od leta 1712 znak dela in obstoja, je zaklenil življenjska vrata zadnjemu iz stare obrtniške loške rodbine Jesenkov:

Človek kakor trava rase,
ni ga bilo, ni ga spet.

Ljubljana je po njem imenovala novo Jesenkovo ulico blizu šišenske železniške postaje in posestvo »Jesenkovo« na Barju, prijatelji so mu pa postavili spominski kamen v vznožju Šišenskega hriba med tivolskim gradom in hotelom »Bellevue«.

Viri

Podatki Jesenkove nečakinje prof. Brede Gaber. — Jesenkova uslužbenska mapa v arhivu univerze v Ljubljani. — Listine v arhivu loškega muzeja. — Slovenski biografski leksikon I, str. 409. — Bibliografska kartoteka Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

Zusammenfassung

PROFESSOR FRANC JESENKO

Der Artikel bringt biographische Daten über den aus Skofja Loka stammenden Professor der Botanik an der Universität Ljubljana Franc Jesenko (1875—1932). Wir verdanken ihm eine Reihe von wissenschaftlichen Abhandlungen aus dem Gebiet der Pflanzenphysiologie und Genetik, außerdem versuchte er sich aber auch praktisch mit Kreuzungen der Getreidepflanzen.